
BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Bosne i Hercegovine
Sektor za iseljništvo

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
Министарство за људска права и избјеглице
Босне и Херцеговине
Сектор за исељеништво

BOSNIA AND HERZEGOVINA
Ministry of Human Rights and Refugees
Department for Diaspora

**Informacija o bosanskohercegovačkoj naučnoj dijaspori
i mogućnostima njenog korištenja
za razvoj Bosne i Hercegovine**

Sarajevo, juli/srpanj 2012. godine

Sadržaj:

1. Uvod	3
1.1. O iseljeništvu iz BiH	3
1.2. Demografski i ekonomski pokazatelji	4
2. Ljudski kapital u bh. dijaspori	6
3. Nadležnosti i aktivnosti na prijenosu znanja u BiH.....	7
3.1. Domaće institucije i organizacije	7
3.2. Međunarodne i međuvladine organizacije	14
3.3. Aktivnosti bh. akademske dijaspore	15
4. Iskustva drugih zemalja i preporuke UNESCO-a	17
5. Preporuke Europske komisije: Globalni okvir za migraciju i mobilnost (GAMM) i Koherentne politike za razvoj (PCD)	19
6. Završna riječ i prijedlog zaključka	20

1. Uvod

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, u okviru svoje nadležnosti za kreiranje politike ka iseljeništvu, ima stalni uvid u brojne primjere ogromnog potencijala visokokvalifikovanih osoba porijeklom iz Bosne i Hercegovine koje sada rade u razvijenim zemljama Zapadne Europe, Sjeverne Amerike i Australije. Ponukani pokazanom spremnošću ovih ljudi da aktivno doprinesu razvoju Bosne i Hercegovine, svjesni niza primjera efikasnog sistemskog korištenja potencijala naučne dijaspore u drugim zemljama, te preporuka međunarodnih i međuvladinih organizacija u tom smislu, pripremili smo analizu o sadašnjem stanju i mogućnostima uključivanja istraživača i naučnika porijeklom iz Bosne i Hercegovine u razvojne procese u Bosni i Hercegovini.

Cilj ove analize je jačanje svijesti o ljudskim potencijalima u iseljeništvu, pokretanje aktivnosti usmjerenih na izradu sistemskih rješenja kojima će se ti potencijali koristiti za razvoj BiH, te jačanje svijesti o hitnoj potrebi da intenzivni proces odliva mozgova iz BiH bude zaustavljen odnosno da bude olakšan privremeni, povremeni i stalni povratak naučne dijaspore u BiH i njeno aktivno učešće u razvoju zemlje.

Informacija sadrži pregled pokazatelja demografskih, ekonomskih i opštih razvojnih trendova u Bosni i Hercegovini, podatke o ljudskom kapitalu u iseljeništvu, prijenosu znanja iz iseljeništva u Bosnu i Hercegovinu, iskustvima drugih zemalja u korištenju potencijala naučne dijaspore i smjernice Europske komisije u tom smislu, preporuke za efikasnije korištenje ljudskih potencijala u iseljeništvu za razvoj Bosne i Hercegovine, te prijedlog zaključka.

Informacija ukazuje na potrebu da institucije, svaka u okviru svojih nadležnosti, pri izradi razvojnih politika uključe iseljeništvo u razvoj BiH putem aktivnosti umjerenih na privremeni i stalni povratak, odnosno transfer znanja. U skladu sa preporukama EU, rješenje za države sa velikom emigracijom visokokvalifikovanih građana je kreiranje politika koje će pomoći zadržati te ljude i podsticati njihov privremeni i stalni povratak. Ove politike treba da omoguće efikasnije korištenje ogromnih ljudskih, finansijskih i socijalnih resursa za razvoj BiH.

Posebno je važno pitanje uključivanja migracije i razvoja, odnosno kreiranja sistemskih rješenja za efikasno korištenje ogromnih ljudskih i ostalih (finansijskih i socijalnih) resursa dijaspore u razvoj BiH te u pregovore o pristupanju zemlje Europskoj uniji. Iskustva drugih zemalja pokazuju da se, kada su u pitanju migracija i razvoj, radi o međuresornoj oblasti koju treba posmatrati kao strateški razvojni prioritet.

1.1. O iseljeništvu iz BiH

Bosna i Hercegovina je dvanaesta po redu zemlja u svijetu (a druga zemlja u razvoju u Europi – nakon Albanije) po procentu emigranata u odnosu na ukupno stanovništvo¹ (1,461,000 osoba ili **38.9% ukupnog stanovništva**, odnosno preko **1.6 miliona** ljudi uključujući drugu i treću generaciju migranata u samo 13 zemalja prijema sa najvećim brojem imigranata iz BiH²). BiH je 15. zemlja u svijetu (druga u Europi) po procentu učešća novčanih doznaka iz inostranstva u bruto društvenom proizvodu zemlje (od 13 do 22% BDP godišnje prema podacima Svjetske banke objavljenim 2010. godine)³. Ukupna stopa emigracije visokokvalifikovanih osoba iz BiH 2000. godine iznosila je **23.9%** od

¹ World Bank Migration and Remittances Factbook 2011 (November 2010), <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/0,,contentMDK:21924020~pagePK:5105988~piPK:360975~theSitePK:214971,00.html> pregledano 10. i 11.11.2011. godine

² Ministarstvo sigurnosti BiH, *Migracioni profil BiH za 2010. godinu*, str. 65, <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/?id=6157> pregledano 3.12.2011.

³ World Bank Migration and Remittances Factbook 2011 (November 2010), <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/0,,contentMDK:21924020~pagePK:5105988~piPK:360975~theSitePK:214971,00.html> pregledano 11.11.2011.

ukupnog broja stanovništva sa tercijarnim obrazovanjem (13 i više godina školovanja)⁴. Procjenjuje se da je zemlju za vrijeme i nakon rata napustilo oko 30% stručnjaka u oblasti medicinskih nauka⁵ i 79% iz oblasti tehničkih nauka⁶.

UNHCR⁷ procjenjuje da je BiH imala između 2 i 2.5 miliona prisilnih migranata (interno raseljenih osoba i izbjeglica) u ratnom periodu. U poslijeratnom periodu, od 1996. do 2000. godine, zabilježen je povratak preko milion ljudi u svoje prijeratne domove, dok je nakon 2000. godine broj emigranata iz naše zemlje ponovo počeo da raste. Naime, EUROSTAT navodi da od 2004. godine naovamo **BiH napušta preko 20,000 osoba godišnje** i da taj broj svake godine raste⁸. Procjenjuje se da je oko 110,000 građana BiH napustilo zemlju nakon 1995. godine⁹. Prema podacima Ministarstva civilnih poslova BiH¹⁰, 53.511 osoba su se u periodu od 1998. godine do jula 2011. godine odrekle državljanstva BiH, uglavnom kako bi stekli državljanstva zemalja prijema čiji zakoni ne dozvoljavaju dvojno državljanstvo (npr. Austrije, Njemačke). **Preko 95% emigranata iz BiH riješilo je svoj status** kroz sticanje državljanstva, stalnu ili ograničenu dozvolu boravka ili neki drugi zakonit način u zemljama prijema. Zbog ratnih događaja i migracija u periodu od 1992. do 1995. godine iseljenike iz BiH mnogi često svrstavaju u izbjeglice odnosno raseljene osobe, što je potpuno pogrešno jer, prema zvaničnim podacima nadležnih institucija u većini država prijema, već duži niz godina skoro nikako nema osoba bh. porijekla sa izbjegličkim statusom.¹¹ Naime, UNHCR¹² u svom globalnom statističkom pregledu objavljenom 2012. godine navodi da samo **58,578** osoba porijeklom iz BiH u svijetu imaju **status izbjeglice, a 1,935** status tražitelja azila. Pored toga, u BiH se još uvijek nalazi oko **113,000 internih migranata** odnosno interno raseljenih osoba, od čega ih je oko 8,000 u kolektivnim centrima a oko 2,600 povratničkih porodica u BiH još uvijek nema priključak za električnu energiju.

Prema podacima koje je 2002. godine objavio UNDP, Bosnu i Hercegovinu je od januara 1996. godine do marta 2001. godine napustilo 92,000 mladih ljudi.¹³

1.2. Demografski i ekonomski pokazatelji

U BiH živi ukupno 3,839,737 osoba (30.06.2011. godine)¹⁴. Prosječna starost stanovništva Bosne i Hercegovine je **38.3 godine** (40.8 Republici Srpskoj i 37 u Federaciji BiH)¹⁵. U toku 2010. godine broj živorođenih u BiH bio je 33,528, a broj umrlih 35,118¹⁶, što znači da je stopa rasta prirodnog priraštaja zemlje još od 2009. godine negativna a trenutno iznosi **-0.4**.

Procenat radnosposobnog stanovništva BiH sa završenim univerzitetskim obrazovanjem (uključujući zvanje magistra i doktora) 2011. godine iznosi **8.8%**, sa završenom srednjom školom 48% a sa završenom osnovnom školom ili manje 43.2%.¹⁷ Prema

⁴ Taj procenat u Makedoniji i Hrvatskoj je neznatno viši (29.1% u Makedoniji i 24.1% u Hrvatskoj), a u Sloveniji znatno niži (11.5%).

⁵ Podaci Bosanske medicinske inicijative (BMI), <http://www.bmi-bh.ba/index.php?lang=en> pregledano 2.12.2011.

⁶ Podaci Akademije nauka i umjetnosti BiH, 2004. godine, www.anubih.ba pregledano 2.12.2011.

⁷ UNHCR, <http://www.unhcr.ba> pregledano 1.12.2011.

⁸ EUROSTAT, <http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do> pregledano 1.12.2011.

⁹ UNCT -Tim UN u BiH, Zajednička procjena BiH, 2008.

¹⁰ Akt Ministarstva civilnih poslova BiH broj 06-1-30-2-2209-NM/LS/11 od 25.7.2011. godine

¹¹ Ministarstvo sigurnosti BiH, *Migracioni profil BiH za 2010. godinu*, str. 66, <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski?id=6157> pregledano 3.12.2011.

¹² 2012 - UNHCR Country Operations Profile BiH, January 2011, Originating from Bosnia and Herzegovina, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/page?page=49e48d766> pregledano 30.6.2012.

¹³ UNDP, 2002. Human Development Report – Bosnia & Herzegovina. str. 42

¹⁴ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine Demografija i socijalne statistike, http://www.bhas.ba/?option=com_publicacija&id=1&lang=ba pregledano 16.5.2012.

¹⁵ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine – BHAS, Saopćenje za javnost od 1.12.2008. godine, http://www.bhas.ba/Arhiva/2008/sao/hbs/Priopćenje_HBS.pdf pregledano 31.1.2011.

¹⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, <http://www.bhas.ba/> pregledano 15.11.2011.

¹⁷ Agencija za statistiku BiH, BiH u brojkama 2011., ISSN 1986-8561, str. 20

podacima Instituta za statistiku UNESCO-a, procenat pismenog stanovništva starosti 15 i više godina u Bosni i Hercegovini 2009. godine iznosio je 97.8%¹⁸.

1970. godine broj prvaka u BiH iznosio je **86,180**. Taj broj konstantno opada i **1997.** godine u BiH bilo je samo **49,688 prvaka**. **2011.** godine u BiH bilo je **34,523 djece** koja su po zakonu obavezna upisati osnovnu školu. Broj djece upisane u prvi razred osnovne škole u BiH 2010. godine bio je **36,056**, što predstavlja **50,124 djece manje** nego 1970. godine odnosno **13,632 manje** nego 1997. godine. Ukupan broj djece koja pohađaju osnovnu školu u BiH u 2011. godini iznosio je 147,000. Ukupno 349,584 djece upisano je u **srednje škole** u BiH 2011. godine.¹⁹

Prema podacima koje je objavio UNESCO institut za statistiku u oktobru 2011. godine, broj upisanih studenata (tercijarni nivo obrazovanja) u Bosni i Hercegovini 2007. godine bio je 99,414. Taj broj porastao je na 104,938 naredne godine (2008.) a zatim na 105,488 (2009. godine). **2010.** godine broj upisanih studenata u BiH neznatno je smanjen u odnosu na prethodnu godinu i iznosio je **105,137** (od čega je 58,814 žena)²⁰. Pored ovoga, **oko 12,500 studenata porijeklom iz BiH studiralo je u inostranstvu 2009.** godine. To znači da oko 118,000 od ukupno oko 300,000 ljudi bh. porijekla studentskog uzrasta ili oko **40%** tog dijela populacije zaista i studira u BiH i inostranstvu 2010. godine. Od tog broja, **oko 36% potencijalne bh. studentske populacije studira u BiH a oko 4% u inostranstvu**. Broj bh. studenata 2009. godine, u odnosu na 2008. godinu, porastao je u Austriji, Njemačkoj, Turskoj, Italiji, Sloveniji, Češkoj a opada u Srbiji, Hrvatskoj, SAD, Norveškoj.

Dio populacije BiH koji bi po starosti mogao upisati tercijarno obrazovanje u BiH **1976.** godine bio je **400,392** i rastao je do 1982. godine (**414,752**). Taj broj je **1997.** godine bio skoro upola manji, to jest BiH je te godine imala samo **258,977 potencijalnih studenata**²¹. 2010. godine BiH imala je **292,834** potencijalna studenta, od čega je **105,137** ili 36% njih upisano na univerzitetu i više škole u BiH.

Dakle, **u BiH je, od ratnog perioda, evidentan negativan trend kada se radi o broju učenika, studenata i visokoobrazovanih osoba**. Ovaj problem je alarmantan i prijete sveukupnom potencijalu zemlje za održivi razvoj zasnovan na znanju odnosno pristupanje EU. Najvažniji uzroci ovog problema su prisilno raseljavanje ljudi u toku ratnog perioda, broj poginulih, ekonomska migracija nakon rata, te kontinuiran odliv pameti praćen negativnom stopom prirodnog priraštaja.

Prosječna mjesečna bruto **plata** po zaposlenom u BiH u januaru 2012. godine iznosila je 1,287 KM a prosječna isplaćena neto plata po zaposlenom u istom periodu 826 KM²². Ukupan **broj registrovanih nezaposlenih** osoba u BiH je u januaru 2012. godine iznosio 541,374, od čega 30,286 osoba koje imaju visoku stručnu spremu (uključujući magistre i doktore nauka)²³. Ukupan broj zaposlenih osoba u BiH u januaru 2012. godine iznosio je 689,119²⁴.

U mjesecu januaru 2012. godine ostvaren je izvoz iz BiH u vrijednosti od 560 miliona KM, što je za 9,6 % manje nego u januaru prethodne godine, dok je uvoz iznosio 998 miliona

¹⁸ UNESCO Institute for Statistics, National Adult Literacy Rates (15+), Bosnia and Herzegovina, <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableView.aspx> pregledano 30.3.2012.

¹⁹ UNESCO Institute for Statistics, Table: New entrance to primary education, ISSED1, Bosnia and Herzegovina, http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/document.aspx?ReportId=143&IF_Language=eng pregledano 30.11.2011.

²⁰ UNESCO Institute for Statistics, Table 15: Enrolments by broad field of education in tertiary education, Bosnia and Herzegovina, <http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/tableview.aspx> pregledano 30.11.2011.

²¹ UNESCO Institute for Statistics, Historical Data on Tertiary Education, www.stats.uis.unesco.org pregledano 30.11.2011.

²² Agencija za statistiku BiH, Plaće – avgust 2011. godine, http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=102 pregledano 15.11.2011.

²³ Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Statistika tržišta rada, <http://arz.gov.ba/bosanski/statistike.html> pregledano 14.11.2011.

²⁴ Agencija za statistiku BiH, Saopštenje broj 1/VI, 23.3.2012. Taposleni po djelatnostima u januaru 2012. godine, http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/ZAP_2012M01_001_01_BH.pdf pregledano 30.3.2012.

KM, što je za 4,2 % više nego u januaru 2011.godine. U istom mjesecu procenat pokrivenosti uvoza izvozom iznosio je 56,1 %, dok je vanjskotrgovački robni deficit iznosio 438 miliona KM.²⁵

Ekonomski rast BiH u 2010. godini iznosio je 0.8%, projekcija za 2011. godinu bila je 2% a za 2012. godinu iznosi 1%²⁶. Poređenja radi, ekonomski rast Albanije u 2011. godini je 3% a Kosova UN1244 5.3%. BiH, prema projekcijama Svjetske banke, ima najnižu stopu rasta bruto društvenog proizvoda u šest zemalja regije (SEE6²⁷).

Iz ovih podataka se jasno vidi da **u BiH postoji negativan demografski, ekonomski i opšti razvojni trend**, koji, između ostalog, karakterizira veliki broj nezaposlenih, te ulaganje od ispod **0.1% BDP** u oblast nauke i tehnološkog razvoja (2009.)²⁸, koje je praćeno stalnim odlivom pameti. Sadašnji EU prosjek ulaganja u nauku i razvoj je 1.9% BDP a planirani do 2020. godine je 3%.²⁹

Bosna i Hercegovina izdvaja značajna sredstva za godišnju članarinu u evropskim programima FP7 (ulazna karta se plaća svake godine i iznos se povećava - 2010. godine BiH je platila 1.600.000 EUR, 2011. godine 2.011.000 EUR, 2012. godine plaća 2.600.000 EUR, a 2013. godine platiće 3.300.000 EUR), COST i EUREKA, koji su namijenjeni jačanju zajedničkog evropskog istraživačkog prostora (ERA – *European Research Area*) i olakšavaju mobilnost istraživača u svim pravcima unutar tog prostora.

Najalarmantniji problem je taj što se trend kontinuiranog odliva najdragocjenijeg resursa Bosne i Hercegovine – njenih obrazovanih (ali i ostalih) ljudi - nastavlja.

2. Ljudski kapital u bh. dijaspori

Ne postoje precizni podaci o odlivu pameti iz BiH. Neophodno je sprovesti istraživanja o odlivu pameti kako bi bili utvrđeni precizni podaci i kreirane kvalitetne informirane politike za njegovo sprječavanje te stvaranje povoljnog okruženja za transfer znanja iz dijaspore. Poznato je da je rat u BiH od 1992. do 1995. godine, pored uništavanja proizvodne i tehnološke baze BiH, doveo i do značajnog odliva pameti, posebno do odlaska velikog broja mladih ljudi iz zemlje. Rat je, između ostalog, prouzrokovao prisilnu migraciju oko 260,000 djece uzrasta osnovne i srednje škole van zemlje. U istraživanju koje je uradio UNESCO u Veneciji „Nauka, tehnologija i ekonomski razvoj u Jugoistočnoj Evropi“³⁰ citirani su sljedeći podaci o odlivu pameti u oblasti tehničkih nauka koje je 2004. godine prezentirala Akademija nauka i umjetnosti BiH: „na osnovu istraživanja sprovedenog na uzorku koji čini jedna trećina naučno-istraživačkog osoblja u oblasti tehničkih nauka u BiH, utvrđeno je da je 79% istraživača inženjera, 81% magistara nauka i 75% doktora nauka u toj oblasti, napustilo zemlju.“³¹

²⁵ Agencija za statistiku BiH, Statistika robne razmjene s inostranstvom – skraćeno obrazloženje za mjesec januar 2012. godine, http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=128 pregledano 30.3.2012.

²⁶ Jugoistočna Evropa: Redovni ekonomski izvještaj Svjetske banke, Jedinica za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljanje, Regiona Evrope i Centralne Azije, Sarajevo, 15. novembar 2011. godine, <http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/RRRReportFinalBos.pdf> pregledano 16.11.2011.

²⁷ Zemlje SEE6 regije su: Albanija, BiH, Crna Gora, Kosovo, Makedonija i Srbija.

²⁸ Ministarstvo civilnih poslova BiH, Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini od 2010. do 2015. godine, str. 14, http://www.mcp.gov.ba/zakoni_akti/strategije/?id=1251 pregledano 30.6.2012.

²⁹ Planirani cilj EU je da u naučno-istraživačku djelatnost (NID) ulaže 3% bruto društvenog proizvoda, uz poželjnu strukturu finansiranja privreda: država 2:1. Trenutni omjer ulaganja u NID u BiH je 15 privreda : 85 država (izvor: EK, Evropa 2020 – strategija rasta, http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm pregledano 14.12.2011.)

³⁰ Uvalić, Milica (2005), 'Science, technology and economic development in South Eastern Europe' in *Science Policy. Series N1*. UNESCO: Venice available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001414/141495e.pdf> accessed on 22.11.2011.

³¹ Matic, B. (2004), Statement at the meeting of the Inter-Academy Council for South-Eastern Europe (Budva, 7-8 October 2004), Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Podgorica, 2004. (Izlaganje Božidara Matića, predsjednika ANUBIH na Vijeću akademija nauka JI Evrope u Budvi, 7. i 8. oktobra 2004. godine)

Procjene Instituta za radne studije u Bonu govore da je procenat visokoobrazovanih osoba koje su napustile BiH u periodu od 1989. do 1994. godine **28.6%**.³²

Negativan trend odliva pameti nije specifičan samo za BiH. Radi se, nesumnjivo, o regionalnom trendu. Naime, procjenjuje se da je **oko 70% visokoobrazovanih osoba iz regije** napustilo zemlje svoga porijekla, čime su ozbiljno ugrožene šanse za kreiranje ekonomije zasnovane na znanju odnosno za sveukupni razvoj zemalja Zapadnoga Balkana.³³

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, kroz svoju nadležnost za iseljništvo, radi na prikupljanju informacija o doktorima nauka i naučno-istraživačkim radnicima bh. porijekla u svijetu. Prikupljene su informacije koje su štampane u dvije publikacije „**Ko je ko u bh. dijaspori: doktori nauka i naučno-istraživački radnici**“ koje sadrže biografije i kontakt podatke oko 250 doktora nauka i istraživača sa kojima su uspostavljeni kontakti. Glavni cilj prikupljanja ovih biografija je utvrđivanje potencijala iseljništva, njihove spremnosti na saradnju sa BiH i njenim institucijama, uspostavljanje kontakata, te podsticanje nadležnih institucija na saradnju sa ovim dijelom bh. iseljništva. Ministarstvo i dalje nastavlja rad na prikupljanju informacija o naučnoj dijaspori. Naime, baza podataka Sektora za iseljništvo sadrži nekoliko stotina biografija i kontakt podataka o osobama bh. porijekla koje rade kao vrhunski stručnjaci u raznim oblastima širom svijeta. Također, Ministarstvo je u decembru 2011. i januaru 2012. godine napravilo detaljnu evaluaciju ovih publikacija na osnovu odgovora na upitnik koji su dostavili učesnici u projektu.

Na osnovu povratnih informacija i izvršene evaluacije može se zaključiti da bh. naučna dijaspora, u velikoj većini slučajeva, stavlja svoje ljudske, ali i finansijske i tehnološke resurse, profesionalne kontakte i iskustvo na raspolaganje matičnoj zemlji. Moguće je, ukoliko se saradnja institucija BiH i naučne dijaspore održava i aktivno podstiče na sistemski način, prikupiti ogroman broj informacija o visokoobrazovanim pojedincima bh. porijekla, kao i vodećim institucijama u kojima oni rade u razvijenim zemljama te stupiti s njima u kontakt. Bh. naučna dijaspora neosporno ima ono što je najbitnije – dobru volju i želju da pomogne BiH, ali i veliki stepen spremnosti za razne vrste povratka odnosno prijenosa znanja u zemlju porijekla. Radi se o relativno dobro obrazovanoj (npr. u SAD od ukupnog broj bh. imigranata 35% je visokoobrazovano, u skandinavskim zemljama 25%, a u Sloveniji, Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj do 5%) i mladoj dijaspori (prosjeck starosti bh. imigranata u SAD je 30 a u EU 40 godina). Naučnici, uspješni poduzetnici, umjetnici, sportisti i javne ličnosti porijeklom iz BiH su najbolji ambasadori Bosne i Hercegovine u svijetu. Oni uveliko doprinose educiranju stručne i šire javnosti u zemljama prijema o pozitivnim vrijednostima i ukupnim potencijalima BiH, te poboljšavanju sveukupnog imidža naše zemlje. Bh. naučna dijaspora želi aktivno (zasad u najvećem broju slučajeva virtualno ili povremeno) učestvovati u svim oblastima koje su važne za dugoročan održivi razvoj zemlje svoga porijekla.

3. Nadležnosti i aktivnosti na prijenosu znanja u Bosnu i Hercegovinu

3.1. Domaće institucije i organizacije

Iako je uloga dijaspore u razvoju zemlje zanemarivana duži period, nadležne institucije Bosne i Hercegovine zadnjih godina, svjesne ogromnih potencijala svoga iseljništva i moguće uloge za razvoj zemlje, počele su da u svojim razvojnim dokumentima kreiraju rješenja koja će omogućiti uključivanje iseljništva u razvojne procese u BiH. Iseljništvo/dijaspora, iako još nedovoljno, ipak, prepoznato je kao faktor razvoja u

³² Dimova, Ralitzka i Wolff François-Charles. *Remittances and Chain Migration: Longitudinal Evidence from Bosnia and Herzegovina*. Institute for the Study of Labor. Bonn: mart 2009. Pristupljeno: 20.05.2010. Available at: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1369829> p.3

³³ Sara Nikolić, Boriša Mraović, Emına Čosić, eds. (2011), 'Potencijal naučne dijaspore za priliv pameti: istraživanje slučaja BiH' u *Mobilnost i emigracija stručnjaka – lični i socijalni dobici i gubici*, Grupa z484 za migraciju i interkulturalne studije, Institut za istraživanje u oblasti obrazovanja: Beograd, urednici Nada Polovina i Tanja Pavlov, str. 38

strateškim dokumentima državnih, entitetskih, kantonalnih, pa i nekih od opštinskih nivoa vlasti. U nastavku teksta navedene su institucije koje u okviru svojih nadležnosti poduzimaju ili bi trebalo da poduzimaju određene aktivnosti na korištenju resursa iseljenika za razvoj nauke.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, prema Zakonu o ministarstvima i drugim organima uprave BiH³⁴, pored ostalog, nadležno je za „kreiranje politike Bosne i Hercegovine prema iseljenuštvu“ (član 12). U okviru svojih nadležnosti i postojećih kapaciteta, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine radi na pripremi prijedloga legislative odnosno strateških razvojnih dokumenata BiH koji uključuju iseljenuštvo kao faktor razvoja BiH. **Strategijom socijalnog uključivanja BiH** predviđene su mjere i aktivnosti koje se odnose na poboljšanje kapaciteta obrazovnih sistema kroz prijenos znanja i iskustava iz dijaspora, angažovanje stručnjaka iz dijaspora s ciljem prijenosa znanja u BiH; uspostavu *online* programa predavanja i učenja na daljinu na univerzitetima u BiH i dr.³⁵ **Strategija migracija i azila BiH 2012-2015.** je kao jedan od strateških ciljeva utvrdila jačanje institucionalnih kapaciteta BiH s ciljem vezivanja migracije i razvoja. U okviru ovoga cilja predviđene su mjere i aktivnosti koje se odnose na unapređenje institucionalnog i pravnog okvira u skladu sa preporukama i pozitivnim praksama EU u pravcu vezivanja resursa iseljenuštva sa razvojem BiH, podršku razvoju istraživačkih kapaciteta u oblasti migracija i razvoja, organizovanje međunarodnih skupova istraživača u oblasti emigracije, uspostavu međuinstitucionalnog tijela za utvrđivanje smjernica za vezivanje emigracije sa razvojem BiH, izradu smjernica o korištenju resursa emigracije za razvoj, promoviranje značaja emigracije i moguće uloge za razvoj zemlje i dr.³⁶ **Strategija razvoja nauke FBiH za period od 2012. do 2022. godine**³⁷ predviđa niz mjera i aktivnosti koje uključuju korištenje resursa iseljenika za razvoj nauke. Između ostalog, predloženo je da ovim dokumentom budu uzeti u obzir resursi naučne dijaspora kada su u pitanju sljedeće aktivnosti: osnivanje Fonda za NI i IR FBiH, osnivanje Federalnog sciencometričkog centra, usvajanje kriterija i politika za odabir projekata NI i IR sa naglaskom na komplementarnost projekata sa FP7 ili mogućnosti međunarodne saradnje, podrška izradi doktorskih i magistarskih radova, održavanje registra NI institucija, istraživača i projekata finansiranih iz Fonda za NI i IR FBiH, jačanje kapaciteta za promociju prijedloga NI i IR projekata iz BiH u EU, podrška za pripremu projekata za FP7 i druge projekte EU, javna promocija istraživača koji postignu vrhunske rezultate u svom NI i IR radu, promocija Strategije razvoja nauke FBiH i sektora NI i IR u akademskoj, poslovnoj i široj javnosti, investiranje usmjereno na jačanje kapaciteta postojećih i osnivanje i razvoj novih institucija NI i IR u FBiH. Ministarstvo je također uključeno u pripremu **Regionalne strategije razvoja nauke i istraživanja** s ciljem uključivanja naučne dijaspora u razvoj nauke i davanja podsticaja istraživanjima koji dijaspora može dati za zemlje Zapadnog Balkana koje karakterizira velika emigracija visokoobrazovanih. Ministarstvo, u okviru svoje navedene nadležnosti za iseljenuštvo, sprovodi sljedeće aktivnosti:

- redovno izvještava Vijeće ministara BiH o stanju bh. iseljenuštva i mogućnostima korištenja njegovih resursa za razvoj BiH;
- organizuje i uključuje se u rad skupova koji se odnose na korištenje ljudskih, ekonomskih i socijalnih resursa iseljenuštva za razvoj zemalja porijekla, kao i

³⁴ Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, Ministarstvo pravde BiH, <http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Biblioteka/zakoni/bh/ZAKON%20O%20MINISTARSTVIMA%20I%20DRUGI%20ORGANIMA%20UPRAVE%20BiH%205-03/Zakon%20o%20ministarstvima%20i%20drugim%20organima%20uprave%20BiH%20-%205-03.pdf> pregledano 28.11.2011.

³⁵ Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Prijedlog Strategije socijalnog uključivanja BiH, http://www.dep.gov.ba/razvojni_dokumenti/socijalne_ukljucenosti/Archive.aspx?template_id=71&pageIndex=1 pregledano 16.5.2012.

³⁶ Ministarstvo sigurnosti BiH, Strategija u oblasti migracija i azila i Akcioni plan za period od 2012. do 2015. godine, http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/Archive.aspx?template_id=44&pageIndex=1 pregledano 30.7.2012.

³⁷ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke – Sektor za nauku i tehnologije, Strategija razvoja nauke u FBiH za period od 2011. do 2012. godine (nacrta), http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=48&Itemid=131 pregledano 15.5.2012.

razvijanje regionalne saradnje sa nadležnim institucijama i organizacijama u ovoj oblasti;

- prikuplja podatke i informacije o ekonomskim, ljudskim i drugim resursima iseljništva i radi na njihovom promoviranju ciljem mogućeg doprinosa razvoju BiH;
- daje podršku i pomaže akademskom, nevladinom, vladinom sektoru, kao i organizacijama akademske dijasporu u projektima usmjerenim na korištenje resursa iseljenika za razvoj BiH;
- prikuplja podatke o doktorima nauka i naučno-istraživačkim radnicima bh. porijekla u svijetu - objavljene dvije publikacije "Ko je ko u bh. dijaspori: doktori nauka i naučno-istraživački radnici" sa 249 biografije;
- prikuplja podatke o organizacijama akademske bh. dijasporu i radi na razvijanju saradnje s njima kroz podršku njihovim projektima, kao kroz njihovo uključivanje u projekte u BiH.

Prema Zakonu o ministarstvima i drugim organima uprave BiH³⁸, **Ministarstvo vanjskih poslova BiH** nadležno je, između ostalog, za „podsticanje, razvijanje i koordinaciju saradnje sa iseljništvom iz BiH i vršenje poslova u vezi sa boravkom i zaštitom prava i interesa državljanina BiH na stalnom i privremenom boravku u inostranstvu i domaćih pravnih lica u inostranstvu". (član 8). Iako u okviru ovog ministarstva postoji Odsjek za međunarodnu, naučnu, obrazovnu i kulturnu saradnju, ono ne poduzima aktivnosti na razvoju naučne saradnje sa iseljništvom iz BiH. Osim što nose dio nadležnosti koji se odnosi na saradnju sa iseljništvom, ovo ministarstvo je sa mrežom svojih DKP istovremno i najbliže iseljništvu BiH i moglo bi dati značajniji doprinos razvoju ovog vida saradnje sa iseljništvom i njegovom uključivanju u razvoj BiH.

Predsjedništvo BiH, koje je nadležno za kreiranje vanjske politike zemlje, u svom dokumentu „Opšti pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike BiH" utvrdilo je, između ostalog, da će „Bosna i Hercegovina na bilateralnom planu razvijati saradnju u oblasti nauke i tehnologije, kulture, obrazovanja i sporta, kao važnim pretpostavkama za uključivanje Bosne i Hercegovine u savremene svjetske tokove"³⁹. Ovaj dokument, čiji se dio odnosi i na građane BiH u inozemstvu, donesen je 2003.godine i od tada nije prilagođavan novonastalim promjenama i mogućnostima tako da tretira samo brigu o našim građanima u inozemstvu, a ne i njihov razvojni potencijal koji, osim što može doprinijeti razvoju nauke i drugih oblasti u BiH, može doprinijeti i ostvarivanju vanjskopolitičkih ciljeva BiH.

Ministarstvo civilnih poslova BiH nadležno je za koordinaciju u oblasti nauke, obrazovanja i kulture, kao i za dopunsku nastavu na maternjem jeziku u iseljništvu.⁴⁰ Uz pomoć trogodišnjeg granta od 355.000 EUR Austrijske razvojne agencije za projekat „Jačanje kapaciteta MCP u programima EU za kulturu i istraživanje" ovo ministarstvo je u novembru 2009. godine koordiniralo radom radne grupe koja je izradila Strategiju razvoja nauke u BiH za period od 2010. do 2015. godine. Iako je u SWOT analizi tog dokumenta (str. 57) kao prednost/snaga naučno-istraživačke djelatnosti (NID) u BiH pod tačkom 5 navedena „velika dijaspora spremna da se uključi u sektor NID," dok je na str. 58 kao slabost pod tačkom 20 naveden „odliv pameti" (*brain drain*) iz BiH, Akcioni plan ovog dokumenta ne predviđa mjere i aktivnosti koji omogućavaju uključivanje naučne bh. dijasporu u razvoj nauke u Bosni i Hercegovini. Također, ova institucija nema konkretne aktivnosti na prijenosu znanja, niti je u okviru postojećih mogućnosti data podrška ovakvim projektima koji su kandidirani kod ovog ministarstva.

³⁸ Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, Ministarstvo pravde BiH, <http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Biblioteka/zakoni/bh/ZAKON%20O%20MINISTARSTVIMA%20I%20DRUGI%20ORGANIMA%20UPRAVE%20BIH%205-03/Zakon%20o%20ministarstvima%20i%20drugim%20organima%20uprave%20BiH%20-%205-03.pdf> pregledano 28.11.2011.

³⁹ Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, Opći pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike, III - Osnovni pravci i aktivnosti vanjske politike BiH (a) Bilateralne prirode, <http://www.predsjednistvobih.ba/vanj/?cid=3564,2,1> pregledano 11.11.2011.

⁴⁰ Ministarstvo civilnih poslova BiH, www.mcp.gov.ba, pregledano 12.12.2011.

Vijeće za nauku BiH (predsjednik i 12 članova s mandatom od 4 godine s mogućnošću produženja – imenovano na prijedlog Ministarstva civilnih poslova BiH na 119. sjednici VMBiH održanoj 22. aprila 2010. godine): u ovom tijelu trenutno nema predstavnika bh. naučne dijaspore niti je to predviđeno Zakonom. Radi se o savjetodavnom i stručnom tijelu Ministarstva civilnih poslova BiH za oblast nauke.⁴¹ Među najznačajnijim nadležnostima koje su ovom tijelu date odlukom Vijeća ministara BiH su davanje preporuka i mišljenja radi razvoja nauke i tehnologije u BiH, učešće u provođenju Strategije razvoja nauke BiH i saradnja s Ministarstvom civilnih poslova BiH u donošenju odluka i dokumenata u oblasti nauke.

Agencija za rad i zapošljavanje BiH, između ostalog, nadležna je da vrši koordinaciju u zapošljavanju građana BiH u inozemstvu u saradnji s entitetskim zavodima za zapošljavanje i Zavodom za zapošljavanje Brčko distrikta BiH.⁴² Ova institucija ima važnu ulogu u aktivnostima legalne odnosno cirkularne migracije, koja obuhvata visokokvalifikovani kadar iz BiH i iz drugih zemalja. Pozicionira se kao partner agencijama za rad i zapošljavanje u zemljama prijema migranata.

Ministarstvo sigurnosti BiH nadležno je, između ostalog, za sprovođenje politike useljavanja i azila BiH i uređivanje procedura vezano za kretanje i boravak stranaca u BiH.⁴³ Zbog prioriteta koji je EU davala sigurnosnom u odnosu na ekonomski aspekt migracione politike, većina diskusija i projekata iz oblasti migracija u BiH svodili su se na imigraciju i azil odnosno na samo jedan dio migracionog ciklusa. Međutim, u prethodnih nekoliko godina došlo je do promjene migracione politike EU, te su migracija i razvoj postali jedan od stubova migracione politike. Naime, EU dokumenti EU ukazuju na važnost doprinosa dijaspora i preporučuju državama porijekla kreiranje politika i stvaranje pretpostavki za vezivanje migracije i razvoja. Ministarstvo sigurnosti BiH koordiniralo je izradu nove Strategije migracije i azila BiH za period od 2012. do 2015. godine i pratećeg Akcionog plana, koji sadrži aktivnosti usmjerene na vezivanje migracije i razvoja.

Akademija nauka i umjetnosti BiH (ANU BiH)⁴⁴ - prema Zakonu koji je 1966. godine usvojila Skupština SRBiH, ANU BiH je najviša naučna i umjetnička institucija na prostoru Bosne i Hercegovine. Tim Zakonom je Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine stavljeno u zadatak da vodi brigu o ukupnom razvoju nauke i umjetnosti, da organizira naučna istraživanja i umjetničke manifestacije, da objavljuje radove svojih članova i saradnika Akademije i da u cjelini brine o stanju i razvoju nauke i umjetnosti u zemlji. Akademija je u svom radu potpuno samostalna i slobodna, a rukovodi se isključivo principima i interesima nauke i slobodnog uvjerenja svojih članova. ANU BiH ima članove koji su predstavnici bh. naučne dijaspore, uključujući 37 stranih i bh. državljana koji trenutno imaju prebivalište u inostranstvu.⁴⁵ Državna komisija za saradnju s UNESCO-m je naručila od ANU BiH izradu Strategije naučno-tehnološkog razvoja BiH⁴⁶ 2006. godine. Strategija je prezentirana na Prvom kongresu bh. naučnika iz zemlje i svijeta u Sarajevu u septembru 2006. godine.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH nudi Referalni centar za naučne informacije⁴⁷; *online* pretraživanje kataloga svih nacionalnih biblioteka u Evropi po

⁴¹ Ibid

⁴² Zakon o Agenciji za rad i zapošljavanje,

<http://www.arz.gov.ba/files/akti/zakoni/Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20-%2020hr.pdf>

pregledano 13.12.2011.

⁴³ Ibid

⁴⁴ Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, <http://www.anubih.ba> pregledano 10.11.2010. godine;

⁴⁵ Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Članovi – Domaći članovi (bh. državljanima čije je mjesto prebivališta u inostranstvu) i strani članovi – ukupno 37 imena,

http://www.anubih.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=64&Itemid=102&lang=hr pregledano 12.12.2011.

⁴⁶ Strategija naučno-tehnološkog razvoja Bosne i Hercegovine, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine: Sarajevo, <http://www.anubih.ba/strategija/Strategija.pdf> pregledano 30.6.2012.

⁴⁷ Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH – Referalni centar za naučne informacije,

http://www.nub.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=206&Itemid=85&lang=hr pregledano 28.10.2010. godine;

ključnoj riječi⁴⁸; **E-CRIS BiH** - Informacioni sistem o istraživačkoj djelatnosti u BiH⁴⁹ i niz drugih sadržaja važnih za razvoj i umrežavanje NI djelatnosti u BiH i šire. U E-CRIS bazi trenutno je predstavljeno **78 istraživačkih organizacija** u BiH (Tuzla, Sarajevo, Bihać, Mostar, Zenica - sa spiskovima istraživača, projekata, brojem zaposlenih itd.), te **1889 bh. istraživača**, uključujući njihove biografije, objavljena djela i oblasti ekspertize. Kada je u pitanju metodologija prikupljanja podataka za E-CRIS bazu, njih inicijalno mogu prikupljati univerzitetske biblioteke, ako sa nadležnim ministarstvima nije drugačije dogovoreno. Unos podataka vrši se *online*. Predviđena je mogućnost da ažuriranje određenih podataka preuzmu pojedine istraživačke organizacije, odnosno sami istraživači.

8 javnih univerziteta u BiH⁵⁰ (Sarajevo, Sveučilište Mostar, „Džemal Bijedić“ Mostar, Tuzla, Bihać, Istočno Sarajevo, Banjaluka, Zenica) imaju svoje odjele za međunarodnu saradnju i ostvaruju direktne kontakte i akademsku razmjenu studenata i nastavnog osoblja na ovim visokoškolskim ustanovama. **Rektorsku konferencija BiH** čine predstavnici osam javnih univerziteta u BiH. Cilj je završetak procesa akreditacije univerziteta i izmjena postojećeg statuta, te uspostavljanje bolje saradnje s rektorskim konferencijama drugih zemalja.⁵¹ Postoje pojedinačni primjeri povrata pameti iz dijaspore na bh. univerzitate ali precizni podaci o obimu takvog povratka u BiH nisu nam dostupni.

Ministarstvo obrazovanja i nauke Federacije BiH⁵², u saradnji sa drugim nadležnim institucijama, pripremio je Strategiju naučno-istraživačkog i istraživačko-razvojnog rada u FBiH za period od 2012. do 2022. godine. Vlada FBiH je na svojoj 46. sjednici održanoj **19.4.2012. godine** usvojila finalni tekst ovog dokumenta, koja je upućena Parlamentu FBiH. Fokus ovog dokumenta predstavlja formiranje radne grupe za implementaciju i uspostavljanje održivog načina finansiranja naučno-istraživačkog i istraživačko-razvojnog rada. Dugoročno, predviđeno je da bi FBiH trebalo da izdvaja u sistem istraživačko-razvojnih aktivnosti najmanje dva posto BDP-a a garancije za to su donošenje i implementiranje Zakona o sistemu i politici razvoja NI-IR djelatnosti u FBiH, te stabilni i dugoročni izvori finansiranja, odnosno zakonski definirana stopa od prihodovne strane budžeta na svim novima.⁵³ Ovim dokumentom se, između ostalog, predviđa maksimiziranje korištenja resursa bh. naučne dijaspore u razvoju naučno-istraživačkog rada u FBiH.

Deset kantonalnih ministarstava za nauku i obrazovanje u FBiH⁵⁴ nadležna su za finansiranje NI djelatnosti i institucija na područjima za koja imaju administrativnu nadležnost unutar FBiH. Od ključne je važnosti postizanje razumijevanja u svim kantonima o važnosti ulaganja u NI djelatnost.

Od svih kantonalnih institucija nadležnih za nauku izdvajamo Ministarstvo za nauku Kantona Sarajevo. Ovo ministarstvo je organizator dva kongresa naučnika iz zemlje i svijeta, koji su održani 2006. i 2008. godine u Sarajevu. Organizaciju kongresa pomogli

---

⁴⁸ Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH – *The European Library - Search European National Libraries*, <http://www.nub.ba/index.php> pregledano 28.10.2010. godine;

⁴⁹ Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH – E-CRIS.BH: Informacioni sistem o istraživačkoj djelatnosti u BiH (eksperimentalna faza implementacije), <http://e-cris.bh.cobiss.net/default.aspx?lang=bos> pregledano 12.12.2011. godine;

⁵⁰ Svjetski univerzitetski servis BiH, Vodič za univerzitate u BiH 2009-2010., <http://www.sus.ba/ba/22-06-2009.php> pregledano 17.11.2010.

⁵¹ Obrazovanje, Sarajevo: otvorena zajednička konferencija univerziteta..., 17.6.2011. godine, <http://www.vijesti.ba/vijesti/obrazovanje/44130-Sarajevo-Otvorena-zajednicka-konferencija-univerziteta-Turske-BiH.html> (izlava potpredsjednika Rektorske konferencije BiH Refika Šahinagića), <http://www.vijesti.ba/vijesti/obrazovanje/44130-Sarajevo-Otvorena-zajednicka-konferencija-univerziteta-Turske-BiH.html> pregledano 12.12.2011.

⁵² Ministarstvo obrazovanja i nauke Federacije BiH, <http://www.fmon.gov.ba/> pregledano 17.11.2011.

⁵³ 'Strategija naučno-istraživačkog i istraživačko-razvojnog rada u FBiH' na 46. Sjednici Vlade FBiH održanoj 19.4.2012. http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/sjednica/php?sjed_id=265&col=sjed_saopcenje pregledano 25.5.2012.

⁵⁴ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Korisni linkovi, http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=22&Itemid=61 pregledano 17.11.2010.

su i podržali Ministarstvo obrazovanja FBiH, Univerzitet u Sarajevu i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Cilj kongresa bio je povezivanje i umrežavanje bosanskohercegovačkih naučnika iz zemlje i svijeta i postavljanje osnova za ugradnju znanja i istraživanja u sistemski okvir naučnog, privrednog, kulturnog i političkog razvoja Bosne i Hercegovine. Prvi kongres je okupio preko dvije stotine eminentnih bosanskohercegovačkih naučnika iz zemlje i svijeta iz svih naučnih oblasti i pokazao neophodnost i izuzetnu važnost održavanja ovakvih skupova. Drugom kongresu bosanskohercegovačkih naučnika prisustvovalo je preko 400 naučnika iz Bosne i Hercegovine i svijeta. Kongres je rezultirao mnogobrojnim konkretnim projektima saradnje između naučnih institucija u BiH i svijetu, poput zajedničkog učešća univerziteta u projektima FP7 i Tempus projektima, ali i u drugim oblicima naučne saradnje. Treći kongres naučne dijaspore, koji je bio planiran za 2010. godinu, nije održan.

Izdvajamo i inicijativu „Baze podataka istraživača i istraživačkih organizacija u Bosni i Hercegovini“ - Registar naučnih radnika za izradu baze podataka NI radnika koju je finansiralo Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo. Radi se o bazama podataka istraživača, istraživačkih organizacija, naučno-istraživačkih projekata i ulaganja u infrastrukturu potrebnu za NID u Bosni i Hercegovini⁵⁵. Riječ je o *online* registru koji objedinjuje podatke o istraživačima i istraživačkim organizacijama u Kantonu Sarajevo, a cilj je uspostavljanje jedinstvenog istraživačkog prostora. Trenutno dio Registra NI radnika za Kanton Sarajevo sadrži podatke o 1.293 istraživača, 62 istraživačke organizacije i 50 projekata, dok za ostale kantone u FBiH postoje podaci o 679 istraživača, 60 istraživačkih organizacija i 58 projekata – ukupno u FBiH registrovano je 1.972 istraživača, 122 istraživačke organizacije i 108 istraživačkih projekata.⁵⁶

Ministarstvo nauke i tehnologije Republike Srpske⁵⁷ - pripremiło je Nacrt zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti i tehnološkom razvoju RS i prijedlog Strategije naučno-tehnološkog razvoja RS za period od 2011. do 2016. godine. Tim dokumentom je, između ostalog, predviđeno osnivanje virtualnih NI instituta radi realizacije određenih naučnih projekata ili naučnog rada. Radi se o dva važna strateška dokumenta za razvoj NI oblasti u RS. U navedenom prijedlogu Strategije ističe se da je u posljednjih 5 godina za nauku izdvojeno između 0,03 i 0,06% BDP za nauku iz budžeta, dok je za razvoj tehnologije izdvojeno 0,004-0,01% BDP. Naglašeno je da bi minimalno ulaganje u naučni i tehnološki razvoj trebalo da bude 1% BDP.⁵⁸ Također, Akcionim planom RS iz Nacrta Strategije razvoja BiH predviđeno je da Ministarstvo nauke i tehnologije RS vodi određene aktivnosti prema naučnoj dijaspori iz BiH, uključujući, između ostalog, „donošenje programa uključivanja visokostručnih kadrova iz dijaspore u bh. naučno-istraživačke projekte; povećanje raspoloživosti podataka od interesa za akademsku i naučnu zajednicu u BiH; te omogućavanje naučnim institucijama da dodjeljuju status pridruženog naučnog savjetnika našim naučnicima zaposlenim u inostranstvu“.⁵⁹

Brčko distrikt BiH (BD) – Odjel za obrazovanje⁶⁰ uključio je u Strategiju razvoja BD za period od 2008. do 2012. godine mjeru za ujednačavanje mogućnosti i porasta

⁵⁵ Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo, <http://registar.nub.ba/> pregledano 30.12.2011.

⁵⁶ *Naučno-istraživački radnici i institucije u FBiH*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, <http://registar.nub.ba/pls/htmldb/f?p=111:1:1496066280162277382::NO::i> i *Naučno-istraživački radnici i institucije u Kantonu Sarajevo, NUBBiH*, <http://registar.nub.ba/pls/htmldb/f?p=110:1:8846579265532117208> pregledano 28.50.2012.

⁵⁷ Ministarstvo nauke i tehnologije Republike Srpske, <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mnk/Pages/Default.aspx> pregledano 12.11.2010.

⁵⁸ E-kapija, Završen nacrt zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti RS, 26.8.2011. <http://www.ekapija.ba/website/bih/page/468239> pregledano 12.12.2011.

⁵⁹ Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Strategija razvoja BiH – Nacrt, Akcioni plan Republika Srpska, http://www.dep.gov.ba/razvojni_dokumenti/razvojna_strategija/Archive.aspx?template_id=71&pageIndex=1 pregledano 16.5.2012.

⁶⁰ Brčko distrikt BiH – Vlada – Odjel za obrazovanje, http://www.bdcentral.net/index.php?option=com_content&view=article&id=192:rad-odjeljenja-za-obrazovanje-javan-i-u-skladu-s-godinjim-programom&catid=36:vijesti&Itemid=9&lang=hr pregledano 12.11.2010.

kvaliteta obrazovanja, što uključuje formiranje Centra za obrazovanje i inovacije⁶¹. Odjeljenje za obrazovanje Brčko distrikta BiH, zajedno sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvom vanjskih poslova BiH, planirano je kao jedan od nositelja sljedećih aktivnosti vezanih za naučnu dijasporu iz Akcionog plana uz Nacrt Strategije razvoja BiH: "pripremiti programe angažovanja stručnjaka iz dijaspore u cilju prijenosa znanja u BiH; uspostaviti *online* program predavanja i učenja na daljinu na univerzitetima u saradnji sa stručnjacima/profesorima iz dijaspore; pripremiti objedinjen izvještaj o mogućnostima bh. dijaspore za pružanje podrške obrazovanju uz definisanje okvirnih modela saradnje i institucionalni okvir za implementaciju saradnje dijaspore i obrazovnog sistema; pripremiti objedinjen izvještaj monitoringa o efektima saradnje s dijasporom s preporukama o budućim aktivnostima".⁶²

Centar za informisanje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja BiH, Mostar⁶³ je, u skladu sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH, nadležan za informiranje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja, te za donošenje preporuka nadležnom ministarstvu Republike Srpske, kantonalnim ministarstvima FBiH i Odjelu za obrazovanje Brčko distrikta BiH o priznavanju diploma stečenih van Bosne i Hercegovine s ciljem zaposlenja, nastavka obrazovanja i ostvarivanja drugih prava koja proističu iz stečene kvalifikacije. Uloga Centra važna je u osiguravanju mobilnosti odnosno maksimiziranju učešća visokokvalifikovanih kadrova koji se vraćaju u BiH.

Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH, Banjaluka⁶⁴ je, prema Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju BiH, nadležna, između ostalog, za predlaganje općih smjernica i kriterija na osnovu kojih se iz budžeta institucija BiH mogu dodjeljivati sredstva visokoškolskim ustanovama za naučnoistraživački rad.

Na osnovu svega iznesenog može se zaključiti da u prošlosti skoro da uopšte nije postojala svijest o razvojnoj ulozi iseljništva. Dosadašnje projekte finansirali su i implementirali, najvećim dijelom, međunarodne institucije i nevladin sektor, uz manju ili veću podršku institucija države. Većina projekata odnosila se na transfer znanja, što je samo jedan od mogućih doprinosa iseljništva. Međutim, u zadnje vrijeme je došlo do promjene i određene institucije u BiH postaju svjesne potencijala iseljništva. Razvojna uloga iseljništva prepoznata je u raznim strateškim dokumentima BiH, počev od Strategije razvoja BiH, Strategije socijalne uključenosti, Strategije migracije i azila 2012-2015, Strategije razvoja nauke FBiH, Strategije razvoja nauke RS i dr. Također je došlo do određenih pomaka u oblasti umrežavanja naučnika i formiranja baza podataka naučnika iz zemlje i dijaspore. Iako se radi o više baza podataka različitih institucija, od kojih se većina redovno ne ažurira, ipak postoji određena upotrebljivost ovih baza. Veoma je važno da se ove baze podataka objedine, da se redovno ažuriraju, da postoji mogućnost *on line* registracije i ažuriranja i da državna institucija preuzme vlasništvo nad takvom bazom.

3.2. Međunarodne i međuvladine organizacije

Prepoznajući ogromne potencijale dijaspore, više međunarodnih i međuvladinih organizacija radilo je na projektima transfera znanja u BiH.

⁶¹ Strategija razvoja Brčko distrikta BiH 2008.-2012. str. 68, http://www.myteo.gov.ba/org_struktura/sektor_prirodni_resursi/odjel_zastita_okolisa/Strategije_u_BiH/Brcko_distrikt/?id=2613 pregledano 12.12.2011.

⁶² Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Nacrt Strategije razvoja BiH, Akcioni plan Brčko distrikt BiH, http://www.dep.gov.ba/razvojni_dokumenti/razvojna_strategija/Archive.aspx?template_id=71&pageIndex=1 pregledano 28.5.2012.

⁶³ Centar za informisanje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja, http://cip.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=65&lang=bos pregledano 12.12.2011.

⁶⁴ Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta, Banjaluka, Nadležnost, <http://hea.gov.ba/ona/Nadleznosti.aspx> pregledano 12.12.2011.

Ostale nadležnosti Agencije: stalna dostupnost na svojoj internetskoj stranici liste akreditiranih visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini i njezinu objavu najmanje jednom godišnje u 'Službenom glasniku BiH', a najmanje dva puta godišnje u trima visokotiražnim dnevnim novinama, donošenje uputstva o obliku i sadržaju diplome i dodatka diplome koje izdaju akreditirane visokoškolske ustanove, itd.

Naime, Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP), Međunarodna organizacija za migracije (IOM), Svjetski univerzitetski servis (WUS) Austrija, te Švicarski ured za razvojnu pomoć (SDC) vodili su nekoliko zasebnih projekata usmjerenih na podsticanje prijena znanja iz dijaspora u BiH⁶⁵.

WUS Austria je u periodu od 2002. do 2011. godine inicirao i implementirao projekat pod nazivom *Brain Gain*⁶⁶ (Povrat pameti), zahvaljujući finansiranju Vlade Austrije⁶⁷. Ukupno devedeset gostujućih profesora, uglavnom pripadnika bh. naučne dijaspora ali i onih porijeklom iz Austrije, održali su 214 predavanja na 8 javnih univerziteta u BiH. Nažalost, ovaj projekat, nakon prestanka austrijskog finansiranja, nisu preuzele institucije BiH tako da su od početka 2011. godine sve aktivnosti zaustavljene.

IOM⁶⁸ je od 1996. do 2000. godine vodio projekat **RQN** (*Return of Qualified Nationals – Povratak kvalificiranih državljana*) i to je bio prvi projekat takve vrste koji je implementiran u BiH poslije rata. Od 2,200 validnih prijava za povratak koje je IOM dobio u tom periodu, organiziran je povratak u BiH **862 stručnjaka bh. porijekla** (342 žene i 520 muškaraca) sa 1,906 članova njihovih porodica. Naime, vratila su se 223 stručnjaka iz oblasti industrije, 175 iz oblasti obrazovanja, 161 iz ekonomije i prava i 124 iz oblasti zdravstva. Samozaposlenih stručnjaka iz ove grupe povratnika bilo je, prema analizi IOM-a, 179 i oni su otvorili 358 novih radnih mjesta u BiH.

IOM je u okviru ovoga projekta kreirao bazu ponuda za posao u BiH (1.365 u javnom i 600 u privatnom sektoru).⁶⁹

IOM, u saradnji sa Uredom za razvoj Ujedinjenih nacija u BiH (**UNDP**), organizirao je projekat pod nazivom **TOKTEN** (Prijenos znanja iz dijaspora u BiH / *Transfer of Knowledge of Qualified Nationals*), koji je ekspertima bh. porijekla nudio dvomjesečni plaćeni radni angažman u javnim institucijama, organizacijama i preduzećima u BiH. TOKTEN je trajao godinu i po dana. Prijavilo se ukupno 117 stručnjaka bh. porijekla a realizirano je ukupno 35 projekata sa **35 stručnjaka bh. porijekla** (12 žena i 23 muškaraca). Neki od ovih projekata realizirani su samo virtualno (kreiranje *web* stranica za potrebe bh. organizacija i preduzeća). Po sektorima, u okviru TOKTEN projekta angažovano je 7 eksperata u oblasti ekonomije i prava, 5 u oblasti obrazovanja, 10 zdravstva, 1 industrije, 11 informatike i jedan u oblasti poljoprivrede. Nažalost, mada je to bilo planirano, Ministarstvo vanjskih poslova BiH u to vrijeme nije dalo podršku TOKTEN projektu pa su sve aktivnosti prestale sa prestankom UNDP finansiranja projekta. Učesnicima u projektu bile su plaćene dnevnice a onima koji su dolazili na privremeni radni angažman u BiH i povratne avionske karte. Najvažniji rezultat TOKTEN projekta bila je pomoć formiranju Bosanskohercegovačke medicinske inicijative (BMI), koja i danas postoji i organizira svoje godišnje konvencije u Sarajevu.⁷⁰

IOM je organizirao i **TRQN** projekat – Privremeni povratak stručnjaka u BiH (*Temporary Return of Qualified Nationals* - od 2006. do 2008. godine, a zatim od 2009. do kraja 2011. godine). U okviru ovog projekta, privremeno je angažirano 64 eksperata bh. porijekla koji žive u Holandiji (23 žena i 41 muškarca) a za učešće je IOM primio 186 prijava bh. eksperata. Po sektorima, ovi stručnjaci su angažovani na sljedeći način: 16 u oblasti industrije, 3 obrazovanja, 8 zdravstva, 27 ekonomije/prava/turizma, 2 informatike i 8 u nevladinom sektoru.

⁶⁵ Pozzi, Alessia (2011), *Razvojni potencijal bh. dijaspora*, p. 12, <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Istrazivanja/?id=1810> pregledano 12.12.2011.

⁶⁶ WUS Austria Brain Gain Project, <http://www.wus-austria.org/project/0/21.html> pregledano 12.12.2011.

⁶⁷ Austrijska razvojna saradnja – Austrian Development Cooperation – ADC

⁶⁸ Međunarodna organizacija za migracije (International Organization for Migration), IOM, <http://www.iom.ba> pregledano 15.12.2011.

⁶⁹ Prezentacija Alme Šunje, poslovne savjetnice IOM BiH „Globalni izazovi migracija visokokvalifikovanih osoba, iz perspektive dobiti i gubitka za matičnu zemlju“ na skupu „Želi li BiH stručnjake“ koji su organizirale Udruženje eksperata *Academia Bosniensis* Sarajevo i MLJPI BiH (Sektor za iseljeničtvo) u zgradi Parlamentarne skupštine BiH 1.12.2011. godine

⁷⁰ Ibid

U toku je implementacija IOM-ovog regionalnog projekta **MIDWEB** – Migracija i razvoj na Zapadnome Balkanu⁷¹, koji finansira Evropska komisija u okviru IPA programa višekorisničke pomoći za 2009. godinu (Program 2). Ovaj projekat traje dvije godine (2011. i 2012.). Predviđeno je učešće eksperata porijeklom iz zemalja Zapadnoga Balkana koji sada rade u Austriji, Holandiji, Italiji, Njemačkoj, Švicarskoj, Velikoj Britaniji. U BiH su u okviru ovoga projekta privremeno angažovana dva stručnjaka (2 žene) – jedan u javnom a jedan u privatnom sektoru.

Pojedine programe usmjerene na povrat pameti u BiH implementirale su ili implementiraju nevladine organizacije, uglavnom uz finansijsku podršku razvijenih zemalja. Naprimjer, program *Reconnect* (Ponovno povezivanje), koji je implementirala **NVO „Bosanska zajednica“** Sarajevo, finansirali su Švicarski ured za razvojnu saradnju (SDC) i Savezni ured za migracije Švicarske. Ovaj program je omogućio Bosancima i Hercegovcima školovanim u SAD-u, Švicarskoj i drugim zemljama da se povežu sa BiH i pomognu njenoj izgradnji i razvoju prijenosom znanja i vještina. Od 2001. godine kroz ovaj program je prošlo preko 80 osoba.

Generalno gledano, kada su u pitanju dosadašnji projekti prijenosa znanja u BiH, radi se, uglavnom, o privremenim odnosno povremenim projektima nevladinog sektora i stranih organizacija u BiH koji nemaju sistemsku podršku niti aktivno učešće svih relevantnih nadležnih bh. institucija i organizacija u svim fazama projektnog ciklusa. Zato su i postignuti rezultati, mada ne beznačajni, samo kap u moru potreba za privlačenjem i uključivanjem bh. naučne dijaspore u razvojne procese i projekte u BiH.

3.3. Aktivnosti bh. akademske dijaspore

U prethodnih nekoliko godina došlo je do novog kvaliteta u organizovanju bh. iseljeničtva. Osnovano je više organizacija koje okupljaju visokoobrazovane i stručne iseljenike. Ove organizacije poduzimaju konkretne aktivnosti na prijenosu znanja i umrežavanju i već su polučile konkretne rezultate.

Bosanskohercegovačko-američka akademija nauka i umjetnosti (BHAAAS)⁷² je, po članstvu i aktivnostima, najveće i najznačajnije takvo udruženje. Osnovano je u mjestu Šarlota (Charlotte) u Sjevernoj Karolini 2007. godine. Ovo udruženje okuplja oko 200 istaknutih doktora nauka i istraživača bh. porijekla, koji žive većinom u Sjevernoj Americi (Kanadi i SAD) ali i u Zapadnoj Evropi. Biografije ovih ljudi dostupne su članovima udruženja. Svrha i cilj Bosanskohercegovačko-američke akademije nauka i umjetnosti su „širenje i razvoj nauke i umjetnosti u bh. dijaspori u SAD i Kanadi. Akademija ima namjeru da poveže bh. naučnike, umjetnike i pojedince istaknute u svojim profesionalnim oblastima, kao i da gradi mostove saradnje sa domovinom. Akademija među bh. dijasporom promovira duh intelektualne raznolikosti i slobodne razmjene ideja u uvjerenju da je znanje bogatstvo koje se može i treba dijeliti. Akademija organizira, u saradnji sa bh. univerzitetima, institucijama i pojedincima, godišnje susrete u BiH pod nazivom „Dani BHAAAS-a u BiH“. Prvi ovakav skup organiziran je u Sarajevu 2009. godine, drugi u Tuzli u oktobru 2010. godine, treći u Zenici u oktobru 2011. godine, a četvrti u Sarajevu. Najveći dosadašnji godišnji skup BHAAAS-a, sa 1400 učesnika i 120 predavača na 18 seminara, organiziran je u Zenici u oktobru 2011. godine. Kurseve iz patologije, pedijatrijske psihijatrije, pedijatrijske reumatologije, opšte medicine, intenzivne njege, onkologije, neurohirurgije i ortopedine pohađalo je 438 ljekara i 680 medicinskih sestara iz Hrvatske, Slovenije, Srbije, Norveške, Francuske, SAD i BiH (Sarajeva, Tuzle, Brčkog, Banje Luke, Mostara, Lukavca, Travnik, Nove Bile, Orašja, Zenice i drugih opština Zeničko-dobojskog kantona). Ovogodišnji skup održan je u Sarajevu od 18. do 21. aprila 2012. godine u saradnji sa Akademijom nauka i umjetnosti BiH, Kliničkim univerzitetskim centrom Sarajevo, odnosno Univerzitetom u Sarajevu. Seminare iz medicine, pravnih i tehničkih nauka pohađalo je oko 1,200 učesnika iz BiH (Sarajeva,

⁷¹ Migration and Development in the Western Balkans - MIDWEB

⁷² Bosnian and Herzegovinian Academy of Arts and Science, www.bhaaas.org pregledano 21.11.2011.

Tuzle, Banje Luke, Mostara, Zenice, Foče, Teslića), Slovenije, Hrvatske, Holandije, Francuske, Britanije, Norveške, Srbije, Njemačke, Makedonije i SAD, a 102 člana BHAAAS-a vodili su predavanja zajedno sa kolegama iz BiH. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH pomoglo je u organizaciji skupa BHAAAS-a u Sarajevu. Najavljeno je da će peti godišnji susreti BHAAAS-a biti održani u aprilu 2013. godine u Mostaru.

Bosanskohercegovačka medicinska inicijativa (BMI)⁷³ je strukovno udruženje, sa sjedištem u Sarajevu, koje povezuje medicinske radnike bh. porijekla u jednu globalnu mrežu (što podrazumijeva uvezivanje BiH i sa inostranstvom, međusobno uvezivanje ljudi u dijaspori, uvezivanje unutar same zemlje, regije itd.). Aktivnosti ove organizacije usmjerene su na olakšavanje stručne komunikacije odnosno sveukupni razvoj medicinske nauke u BiH. Cilj je unaprijediti stanje u zdravstvenom sektoru i olakšati integracije BiH u međunarodne zdravstvene tokove. Radi se o prvom pokušaju uspostave strukture, odnosno mreže stručnjaka koja će sistematski koordinirati aktivnosti u polju razmjene informacija i znanja u oblasti medicinskih znanosti, te konkretnih akcija pri zbrinjavanju pacijenata. Posebno je značajno da se radi o projektu koji se u potpunosti oslanja na bh. ljudske kapacitete u zemlji i inostranstvu, a sa željom da se maksimalnim angažiranjem vlastitih snaga nađe rješenje za jedan od najsloženijih problema sa kojima se danas suočava BiH. Realizacija BMI projekta doprinosi pružanju adekvatne zdravstvene zaštite svim građanima BiH, ali i cijele naše regije. Godišnje konvencije BMI organizuju se u BiH i okupljaju kako članove BMI tako i goste. Na konvencijama BMI organizira predavanja i seminare po stručnim oblastima, koje obično vode eminentni članovi ili gosti iz inostranstva. Konvencija BMI održana u novembru 2011. godine u Sarajevu organizovana je uz pomoć Ambasade Češke i Udruženja građana „Lastavica“ iz Praga. Delegacija ljekara porijeklom iz BiH na konvenciji 2011. bila je sastavljena je od specijalista iz Češke, Njemačke, Švicarske, Francuske, Britanije, SAD i Holandije. Akcenat je bio na medicinskim područjima koja su deficitarna u BiH (npr. urgentna medicina, traumatologija, umjetna oplodnja, klinička psihologija, transplantacija, dječija onkologija i liječenje opekotina) ili onim koja će biti sve potrebija u budućnosti (liječenje melanoma, liječenje zavisnosti, njega starih lica).

ACADEMIA BOSNIENSIS⁷⁴ - **Udruženje mladih eksperata u BiH** je nevladina, neprofitna organizacija čija je primarna djelatnost multimedijalna komunikacija sa iseljeništvom iz BiH, radi boljeg uvezivanja postojećih kadrova i struktura u zemlji i van nje. Glavni cilj je afirmiranje mladih, obrazovanih i stručnih ljudi u zemlji i inostranstvu. Aktivnosti organizacije obuhvataju pokretanje naučnog magazina, osnivanje jedinstvene baze podataka akademski obrazovanih građana BiH, učestvovanje na seminarima, naučnim skupovima i promovisanje domaće pameti. Sjedište ove organizacije je u Sarajevu. U decembru 2011. godine, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, *Academia* je u Sarajevu organizirala panel diskusiju pod nazivom "Želi li BiH stručnjake", koja je okupila predstavnike vladinog, nevladinog, međunarodnog i akademskog sektora koji se bave promocijom značaja bh. stručne dijaspore u razvoju Bosne i Hercegovine sa ciljem iznalaženja i kreiranja efikasnih sistemskih rješenja za angažman visokokvalifikovanih osoba porijeklom iz BiH za razvoj BiH.

NAUK – Naučni klub Holandija⁷⁵ je nevladina organizacija bh. eksperata u Holandiji. Ciljevi ove organizacije su: uspostavljanje saradnje sa fakultetima i univerzitetima, te sa naučno-istraživačkim institucijama u BiH; pomoć u realizaciji studijskog boravka uspješnim studentima iz BiH u Holandiji; učešće članova Naučnog kluba u naučnim projektima u BiH i Holandiji; angažman naučnika i naučnih institucija iz BiH u Holandiji; kroz izgradnju dobrog imidža putem naučnog i javnog rada - jačanje uloge i pozicije BiH u Evropskoj zajednici; komunikacija sa bh. naučnim i kulturnim radnicima u svijetu. NAUK je u septembru 2009. godine, u saradnji s Udruženjem umjetnika primijenjenih

⁷³ Bosanskohercegovačka medicinska inicijativa (BMI), http://www.bmi-bh.ba/index.php?option=com_contact&view=contact&id=1&Itemid=66&lang=bs pregledano 24.11.2011.

⁷⁴ ACADEMIA BOSNIENSIS, www.academia.ba pregledano 9.11.2010. godine;

⁷⁵ NAUK Holandija, <http://www.nauk.nl/> pregledano 9.11.2010. godine;

umjetnosti BiH u Sarajevu, organizirao sedmodnevnu manifestaciju „Sarajevo Design Week – Green Design“ (ekološki prihvatljiv dizajn). Namjera im je da ovu manifestaciju učine tradicionalnom po uzoru na slične manifestacije u drugim evropskim zemljama. Neki od članova ove organizacije učestvovali su na Prvom i Drugom kongresu naučne dijaspore u Sarajevu, kao i u drugim projektima institucija i organizacija u BiH. Također, biografije nekih od članova ove organizacije nalaze se u publikaciji „Ko je ko u dijaspori-dr.nauka i naučnoistraživački radnici“⁷⁶.

APU mreža (Švedska) afirmira akademike, poduzetnike i umjetnike porijeklom iz BiH u strukovnu grupaciju osoba bh. porijekla u Švedskoj⁷⁷. Proritet rada ove organizacije, između ostalog, je povezivanje i zajedničke aktivnosti osoba bh. porijekla u Švedskoj koje su uspješne u oblasti nauke, sporta, umjetnosti, kulture i poduzetništva, stvaranje platforme za razvoj poslovnih ideja, te razmjenu informacija. Oko 200 ljudi bh. porijekla povezano je u APU mrežu. Nastoje razviti projekte transfera znanja koji bi mogli pomoći razvoju BiH i identificirati odgovarajuće izvore (su)finansiranja za takve projekte u Švedskoj, kao i odgovarajuće partnere iz nevladinog i drugih sektora u BiH.

4. Iskustva drugih zemalja i preporuke UNESCO-a

Mnoge zemlje prepoznale su potencijal svojih dijaspora i razradile sistemska rješenja za njegovo korištenje u razvoju.

Japan je najbolji i najočigledniji primjer da su ljudski resursi puno važniji u odnosu na prirodne. Relativno male zemlje koje ulažu u NID kao primarnu razvojnu oblast su, naprimjer, **Švedska** (3.59% BDP), **Švicarska** (2.74%), **Finska** (2.73%), **Izrael** (2.2%), **Danska** (2.06%), **Norveška** (1.56%), **Island** (1.55%), itd. Ove zemlje nisu bogate zato što su slučajno imale visok BDP po glavi stanovnika nego upravo i imaju visok BDP kao rezultat sistemskog pristupa ulaganju u naučno-istraživačku djelatnost. **Bivša Jugoslavija** je ulagala 3.7% BDP u razvoj NI djelatnosti, što je više nego predviđeni cilj EU (3%) prema Strategiji rasta EU „Europa 2020“ za tekuću dekadu.⁷⁸

Hrvatska je, uz pomoć kredita Svjetske banke, osnovala Fond „Jedinstvo uz pomoć znanja“ (*Unity through Knowledge* - UKF). Naime, UKF je 2007. godine, u ime Vlade Republike Hrvatske, osnovalo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Fond djeluje u sklopu hrvatskog Projekta tehnologijskog razvoja, koji je finansiran zajmom Svjetske banke. Od osnivanja do marta 2011. godine, sredstvima Fonda finansirano je 80 znanstveno-tehnoloških projekata, od kojih je 30 još toku. U aktivnosti Fonda ukupno je uloženo 57 miliona kuna (oko 15 miliona konvertibilnih maraka - KM). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa - kao nositelj projekta - osiguralo je gotovo 39 miliona (oko 10 miliona KM), odnosno **68 posto** ukupnih sredstava potrebnih za provedbu projekata, dok su preostala sredstva osigurala međunarodne znanstveno-istraživačke institucije (7,9 miliona kuna ili oko 2 miliona KM), privatni sektor (4,8 miliona kuna ili oko 1 milion KM), te hrvatske javno znanstveno-istraživačke institucije (5,7 miliona kuna ili oko 1.5 miliona KM).⁷⁹ Prepoznati uspjeh Fonda UKF je saradnja hrvatskih naučnika s međunarodnim istraživačima, uključujući one porijeklom iz R Hrvatske, i njihovim matičnim institucijama, čime je omogućen značajan prijenos znanja naučno-istraživački i privredni sektor R Hrvatske.

Moldavija je, pored Gruzije i Armenije, jedna od zemalja s kojima je EK potpisala Sporazum o partnerstvu u oblasti mobilnosti (*Mobility Partnership*). Ova zemlja je 2010. godine pokrenula projekat pod nazivom „Povezivanje naučne dijaspore R Moldavije sa ekonomskim i naučnim razvojem zemlje porijekla“. Pored ovog, 2010. godine pokrenut je i projekat pod nazivom „Privremeni povratak moldavskih naučnika iz inostranstva s ciljem

⁷⁶ Platforma BiH u Holandiji, www.bihplatform.nl pregledano 9.11.2010. godine;

⁷⁷ APU Mreža Švedska, <http://apumreza.net/> pregledano 9.11.2010. godine;

⁷⁸ European Commission, Europe 2020, http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm pregledano 13.12.2011.

⁷⁹ Unity through Knowledge Fund, <http://www.ukf.hr/default.aspx?id=65> pregledano 13.12.2011.

jačanja istraživačkog i razvojnog potencijala zemlje i promocijom privremenog i stalnog povratka odnosno transfera vještina", koji traje do 2012. godine. Također, predstavnici Vlade Moldavije redovno organiziraju konsultacije sa predstavnicima moldavske dijaspore o ključnim razvojnim politikama te zemlje.⁸⁰ Moldavija je osnovala Koordinaciono tijelo vlade za saradnju sa moldavskom dijasporom i uspostavlja državnu Agenciju za dijasporu.

Albanija je, uz saglasnost i učešće svih relevantnih institucija te zemlje, dobila podršku (40% projektnih sredstava) Organizacije UN za razvoj (UNDP) za projekat „Povrat pameti“ - *Brain Gain*⁸¹. U projekat je uloženo milion američkih dolara (ili oko 1.5 miliona KM) a evaluacija i preporuke su u fazi izrade. Cilj projekta je kreiranje neophodnih podsticaja i mehanizama za zaustavljanje odliva pameti iz Albanije te davanje podrške albanskoj vladi u kreiranju politika koje će omogućiti učešće albanske dijaspore u razvoju te zemlje. Također, predviđeno je i davanje podrške akademskom, privatnom i drugim sektorima u Albaniji da povećaju učešće albanskih stručnjaka iz dijaspore u svojim programima i aktivnostima.

Vlada Srbije i Europska investicijska banka potpisale su 4. marta 2010. godine u Beogradu kredit za finansiranje projekta pod nazivom „Istraživanje i razvoj u javnom sektoru“⁸². Ovaj kredit implementira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Ukupna vrijednost projekta je 420 miliona eura (ili oko 820 miliona KM) a planiran je niz investicija usmjerenih na revitaliziranje istraživačkih i razvojnih aktivnosti u javnom sektoru, uključujući poboljšanje postojeće infrastrukture za istraživanje i razvoj, uspostavu centra za promociju nauke, izgradnju smještajnih kapaciteta za studente i mlade naučnike te izgradnju centara izvrsnosti u prioritetnim istraživačkim oblastima. Specifične mjere programa imaju sljedeća tri cilja: razvoj infrastrukture za naučno istraživanje u javnom sektoru u Srbiji; obezbjeđivanje radnih i životnih uslova koji će omogućiti onima koji su najeduciraniji da budu konkurentni i saraduju sa međunarodnom naučnom zajednicom, te privlačenje nekih od vodećih naučnika iz Srbije, koji rade u inostranstvu, da se vrate i rade u Srbiji. Ovaj projekat u skladu je sa Strategijom naučnog i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine⁸³ koja, između ostalog, predviđa da nauka treba da se posmatra kao strateški resurs zemlje i planira se povećanje izdataka za nauku na 1,05% BDP do 2015. godine⁸⁴. Navedeni kredit Europske banke za razvoj je u potpunosti u skladu sa njenim prioritetima za jačanje i razvoj aktivnosti u zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo u EU.

Značajni programi za repatrijaciju stručnjaka razvijeni su od 1980. godine u zemljama koje bilježe veliki industrijski rast (**Kina, Indija, Singapur, R Koreja**)⁸⁵. Ove zemlje imale su dovoljno resursa da investiraju u nauku i nove tehnologije te u ljudske resurse. Takvo ulaganje se uveliko isplatilo. Izgrađena je takva istraživačka i tehničko-industrijska infrastruktura koja je na odgovarajući način mogla apsorbovati visokokvalificirane kadrove tih zemalja koji su se odlučili vratiti u zemlje porijekla. Naprimjer, danas je

---

⁸⁰ TAIEX konferencija o migraciji i razvoju, Sarajevo, 13. i 14. oktobar 2011. godine, prezentacija predstavnice Vlade Moldavije o razvojnom potencijalu moldavske dijaspore,

⁸¹ UNDP – Albania, Brain Gain Project, <http://www.undp.org.al/index.php?page=projects/project&id=101> pregledano 15.12.2011.

⁸² Europska investicijska banka, Srbija: 200 miliona eura za istraživanje i razvoj u javnom sektoru, <http://www.eib.org/projects/press/2010/2010-029-serbia-eur-200-million-for-public-sector-r-d.htm> pregledano 24.5.2012.

⁸³ Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije 2010-2015, http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=2178 pregledano 24.5.2012.

⁸⁴ Premović, Jelena, Arsić, Ljiljana, Premović, Tamara (2011), 'Društvo znanja i tehnologija zasnovana na znanju' – stručni rad na 6. međunarodnom simpozijumu Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo znanja i učenja, Tehnički fakultet Čačak, 3-5.6.2011, str. 5, [http://www.tfc.kg.ac.rs/tio6/radovi/2\)%20Pedagoske%20dimenzije%20drustva%20ucenja%20i%20znanja/PDF/203%20Jelena%20Premovic.pdf](http://www.tfc.kg.ac.rs/tio6/radovi/2)%20Pedagoske%20dimenzije%20drustva%20ucenja%20i%20znanja/PDF/203%20Jelena%20Premovic.pdf) pregledano 24.5.2012.

⁸⁵ UNESCO (2003), Naučne dijaspore: novi pristup odlivu pameti (Scientific Diasporas: A New Approach to the Brain Drain), p. 4, <http://www.unesco.org/most/meyer.htm> pregledano 11.11.2011.

opštepoznata činjenica da **Indija**, koja je izgradila svoj informatički sektor uz pomoć i aktivno učešće indijske naučne dijaspore, ima jedan od najjačih IT sektora u svijetu (organiziraju obuke za IT stručnjake iz drugih zemalja), što je postignuto zahvaljujući intervenciji tamošnje vlade u kreiranju odgovarajućih sistemskih rješenja.

UNESCO preporučuje da je ključna prednost korištenja naučne dijaspore za razvoj zemlje porijekla ta da nije potrebno oslanjati se na prethodna masivna ulaganja u infrastrukturu. Kapital naučne dijaspore svake zemlje već postoji u većoj ili manjoj mjeri i potrebno je samo kapitalizirati postojeće resurse. Dakle, svaka zemlja koja je spremna uložiti napor u socijalnom, političkom, organizacionom i tehničkom smislu može mobilizirati svoju naučnu dijasporu i na taj način osigurati ubrzan razvoj.⁸⁶

5. Preporuke Europske komisije: Globalni okvir za migraciju i mobilnost (GAMM) i Koherentne politike za razvoj (PCD)

Važeće smjernice EU kada je u pitanju **Globalni pristup migraciji i mobilnosti (GAMM)**⁸⁷ predlažu zemljama članicama EU da u saradnji sa partnerskim zemljama uspostave sveobuhvatan okvir za upravljanje migracijom na koherentan i obostrano koristan način, te da EU u svoj okvir vanjske politike, uključujući svoju politiku razvojne pomoći, usklađen sa internim prioritetima EU, uključi i ovu oblast.⁸⁸ U GAMM radnom dokumentu Europske komisije navedeno je, između ostalog, da „strategije i programi koje utvrđuju zemlje porijekla migranata treba da uključe održavanje komunikacije s dijasporom” te da **„EU treba da pomogne zemljama koje je napustio veliki broj visokokvalifikovanih kadrova da definišu i implementiraju sveobuhvatnije politike koje će pomoći u zadržavanju kvalifikovanih državljana te istovremeno privući povratak i profesionalnu reintegraciju kvalifikovanih povratnika”**⁸⁹. GAMM smjernice EK predviđaju sljedeća četiri glavna stuba politike migracija i mobilnosti: organiziranje i omogućavanje legalne migracije i mobilnosti; sprječavanje i reduciranje neregularne migracije i krijumčarenja ljudi; promoviranje međunarodne zaštite i unapređivanje eksterne dimenzije politike azila i **maksimiziranje razvojnog efekta migracije i mobilnosti**. GAMM preporučuje da EU mora snažnije pomoći razvoj kapaciteta u partnerskim zemljama u smislu da im pomogne ojačati koordinaciju i koherentnost politika migracije i razvoja, kao i jačanje veza između navedenih politika sa otvaranjem novih radnih mjesta i politikama obrazovanja, zdravstva i stanovanja. Pošto je migracija trenutno na vrhu liste prioriteta EU, nameće se zaključak da ova oblast također treba da bude jedna od prioritarnih oblasti zemalja koje nastoje da se pridruže EU. Migrante treba posmatrati kao agente razvoja, kao što to preporučuje EU.

Također, u **dvogodišnjem izvještaju Europske komisije o Koherentnim politikama za razvoj (PCD)**, objavljenom u decembru 2011. godine, navodeno je, između ostalog, da „migracija, dakle, zauzima važno mjesto na političkom dnevnom redu EU i u sve većoj mjeri biva integrirana u ostale oblasti politike kao što su razvoj, vanjski poslovi, zapošljavanje, obrazovanje i obuka, te socijalna pitanja, dok se pitanja razvoja sve više uzimaju u obzir kada je u pitanju politika migracije”, te da **„EU daje podršku partnerskim zemljama u uključivanju migracije u glavne tokove razvoja odnosno u njihove razvojne strategije, kao i u kreiranje takvih politika migracije koje uzimaju u obzir fenomen povezanosti migracije i razvoja”**⁹⁰.

⁸⁶ Ibid, p. 4

⁸⁷ Vidi Aneks 1 – prijevod GAMM smjernica i radnog dokumenta EK

⁸⁸ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *The Global Approach to Migration and Mobility*, SEC(2011)1353 final, Brussels, 18.11.2011. COM (2011)743 final, http://ec.europa.eu/home-affairs/news/intro/docs/1_EN_ACT_part1_v9.pdf pregledano 2.12.2012.

⁸⁹ Commission Staff Working Paper – Migration and Development accompanying the document *The Global Approach to Migration and Mobility*, SEC(2011)1353 final, Brussels, 18.11.2011. COM (2011)743 final, str. 10 i 11, http://ec.europa.eu/home-affairs/news/intro/docs/2_EN_autre_document_travail_service_part1_v3.pdf pregledano 15.5.2012.

⁹⁰ Commission Staff Working Paper, EU 2011 Report on Policy Coherence for Development, Brussels, 15.12.2011. SEC(2011) 1627 final

Europska unija insistira na promociji „cirkularne migracije“ kao koncepta za privlačenje deficitarne radne snage koja bi osigurala ekonomski opstanak i rast u zemljama članicama sa sve većim brojem starijeg stanovništva.⁹¹ Naime, organiziranje i omogućavanje legalne migracije i mobilnosti je prvi stub EU politike i njen operativni prioritet u okviru navedenih GAMM smjernica. Za visokoobrazovane migrante koji u EU dolaze iz drugih zemalja predviđeno je izdavanje tzv. „plave karte“⁹² (ali ne i stalne radne dozvole) ukoliko ti eksperti ostaju na radu u EU do dvije godine. Zemlje članice EU ne žele delegirati pitanje migracije na nivo zajedničkog nadnacionalnog odlučivanja, što je i glavni razlog nepostojanja više puta najavljivane zajedničke migracione politike EU. **Ukoliko šeme cirkularne migracije ne budu (a trenutno nisu) usaglašene između zemalja prijema i porijekla migranata (npr. alarmiranje zemalja prijema o deficitarnim kadrovima u zemljama porijekla, opasnost od stalnog odliva pameti i sl.), onda se cirkularna migracija može pretvoriti u vrlo negativno iskustvo po zainteresirane zemlje prijema i porijekla migranata, kao i po same migrante** čija osnovna ljudska, kao i prava koja proističu iz radnog odnosa, neće biti adekvatno zaštićena.

6. Završna riječ i prijedlog zaključka

Iz svega naprijed navedenog može se konstatovati:

- ~ bh. iseljeničtvo je brojno, dobro obrazovano i integrirano u državama prijema i čini ga veliki broj visokoobrazovanih ljudi i stručnjaka;
- ~ bh. iseljeničtvo je spremno pomoći razvoju BiH kroz prijenos znanja i na druge načine;
- ~ BiH je suočena sa kontinuiranom emigracijom, odlivom pameti, smanjenjem broja stanovnika, negativnim ekonomskim pokazateljima;
- ~ institucije u BiH malo rade na vezivanju ljudskih resursa dijaspori i prijenosu znanja u BiH;
- ~ određene, ali nedovoljne, aktivnosti na prenosu znanja sprovode međunarodne organizacije, NVO u BiH i akademske organizacije u dijaspori;
- ~ EU kroz brojne preporuke nudi okvir za vezivanje migracije i razvoja, korištenje ljudskih resursa dijaspori i prijenos znanja iz dijaspori;
- ~ druge zemlje sa sličnim problemima i brojnom dijasporom su poduzele odgovarajuće mjere za aktiviranje ljudskih potencijala svojih dijaspora.

U skladu sa gore iznesenim, predlažemo da Vijeće ministara BiH donese sljedeće

ZAKLJUČKE

1. Prihvata se Informacija o naučnoj dijaspori;
2. VM smatra resurse iseljeničtva, uključujući i ljudske resurse i naučnu dijasporu, važnim faktorom razvoja BiH;
3. VM preporučuje institucijama u BiH da koriste resurse iseljeničtva za razvoj te da ih uključe u svoje razvojne dokumente.

---

http://ec.europa.eu/europeaid/what/development-policies/documents/eu_2011_report_on_pcd_en.doc.pdf (Dvogodišnji izvještaj o koherentnosti politika za razvoj Direkcije za razvoj i saradnju EK objavljen 15.12.2011. godine u Briselu – dio o migraciji, str. 77 do 90) pregledano 28.3.2012.

⁹¹ Europska komisija, Cirkularna migracija i partnerstva o mobilnosti, http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114564_en.htm pregledano 30.11.2011.

⁹² Evropska komisija, Direktiva broj 2009/50/EC od 25. maja 2009. godine o uslovima ulaska i boravka visokokvalifikovanih državljana trećih zemalja, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:155:0017:0029:en:PDF> pregledano 14.12.2011.

